

SOVYET ÖTEKİLERİ: SOVYET KIRGIZİSTAN'INDA FOLKLORUN ÖTEKİLEŞTİRME ARACI OLARAK KULLANIMI

SOVIET OTHERS: THE USE OF FOLKLORE AS A TOOL OF OTHERING IN SOVIET KYRGYZSTAN

Serdar ŞİMŞEK*

ÖZ: Bu makalede Sovyetler Birliği'nin yeni bir devlet ve insan modeli inşasında başvurduğu kimlik kurgusu bağlamındaki ötekileştirme politikalarının Kırgız folklorundaki etkisi tartışılmaktadır. SSCB kuruluşundan itibaren yeni bir insan tipinin inşası amacıyla sosyal, ekonomik ve kültürel politikalar izlemiştir. Bu politikalar çerçevesinde sosyalist kimlik bileşenlerinin kitleler arasında yaygınlaştırılması amacıyla Sovyet iktidarı güçlü bir propaganda mekanizması kurar. İşte bu propaganda mekanizması içindeki biz ve öteki karşıtlığını toplumların kolektif hafızalarını şekillendiren folklor ürünlerinden yararlanarak sağlamaya çalışır. Sovyet Kırgızistan'ında yaratılan folklor ürünlerinde ötekileştirme politikasının tezahürlerini görmek mümkündür. Bu dönemde ideolojik zemine dayanan Sovyet folklor anlayışı içinde üretilen çeşitli türlere ait folklor ürünlerinde ötekilere yönelik vurgu oldukça belirgindir. Bu makalede Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da iç düşmanlara yönelik uygulanan ötekileştirme siyasetinin folklorla ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ötekileştirme, folklor, Kırgız, Sovyetler Birliği, ideoloji.

ABSTRACT: In this article, the effect of othering policies on Kyrgyz folklore in the context of identity construction that the Soviet Union implemented in the construction of a new state and human model is discussed. Since the establishment of the USSR, social, economic and cultural policies have been followed to build a new human type. Within the framework of these policies, the Soviet government establishes a powerful propaganda mechanism to spread the socialist identity components to the masses. Within this propaganda mechanism, it tries to provide the opposition between us and the other by making use of folklore products that shape the collective memories of societies. It is possible to see the manifestations of the policy of othering in the folklore products created in Soviet Kyrgyzstan. In this period, the Soviet folklore understanding, which was based on an ideological basis, and the emphasis on the others in folklore products of various genres produced under the serious control of the regime is quite evident. This article will examine the relationship between the policy of othering applied towards internal enemies and folklore in Kyrgyzstan during the Soviet Union period.

Keywords: Othering, folklore, Kyrgyz, Soviet Union, ideology.

* Dr. Öğretim Üyesi – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Bilecik - serdar.simsek@bilecik.edu.tr (Orcid ID: 0000-0001-6486-2249)

This article was checked by Turnitin.

Giriş

20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan Sovyetler Birliği, kaynaklarını Marksist-Leninist ideolojiden alan ve geçmişte örneği bulunmayan bir devlet olarak ortaya çıktığında Çarlık Rusya'sının çok dinli, çok etnili yapısını miras alır. Her modern devlet gibi, ilgi merkezine yeni bir toplum tahayyülünü yerleştiren Bolşevikler, kısa sürede yepyeni bir toplum ve insan modelinin inşasının adımlarını atmaya başlarlar. Bu süreç içerisinde mevcut siyasal, sosyal ve kültürel yapının sosyalist ilkeler ile bütünleştirilmesi için çok yönlü bir dizi radikal reform gerçekleştirilir. Söz konusu inşa gayreti, yalnızca bu alanlardaki müdahalelerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda tarih ve toplumsal yapının yeniden yorumlanmasıyla oluşacak ütopyik bir kimlik yaratma kaygısını da taşır. Buna göre öncelikle yeni rejimin resmî değer ve esaslarını özümsemiş homojen bir toplum öngörülürken, bu kurgulamanın karşısında konumlandırılan ve başlıca tehdit olarak değerlendirilen geleneksel fikir ve alışkanlıklarla, kişi ve gruplarla da mücadele edilmeye başlanır. Dinsel ve kültürel aidiyetlerin dönüşüm sürecinde eski meşruiyet alanlarına yer olmadığı açıkça ifade edilir. Nihayetinde yaratılmak istenen yeni kimliğin hafızası, değerleri ve bileşenleri Sovyet değerlerine dayanmak zorundadır. Geçmişteki her türlü otorite, meşruiyet kaynağı ortadan kaldırılarak ideolojik hegemonyanın tesisi amaçlanır.

Modern ideolojilerin esas alındığı devletlerde kimlik inşasında birçok yönetime başvurulduğu bilinmektedir. Kimliğin bileşenlerinin belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesi, söz konusu politikaların genel seyrini tayin etmekten başka, devletin dayandığı ideolojik esasların meşruiyetini sağlama işlevini de yerine getirdiği söylenebilir. Yeni kurulan devletlerde öncelikle yeni rejime ve onun değerlerine aidiyet hisseden biz grubunun tesis edilmesine odaklanılır. Kitlelerde biz bilincinin ve mensubiyet şuurunun yaratılması genellikle iç ve dış düşmanları içeren öteki üretimine bağlıdır. Buna göre yeni kolektif belleğin yaratılmasında biz ve ötekinin imajı oluşturulur (Milas, 2000: 7). Suavi Aydın'ın da belirttiği gibi, farklıyı ve düşmanı ifade eden öteki, kimlik kavramı dâhilinde değerlendirilir ve bireylerin kültürlenme aşamasında, yani kendi kimlik değerlerini benimseme sürecinde kendilik bilinci ötekiler üzerinden kurulur (Aydın, 2009: 661). Diğer yandan kendisinden farklı olanın vurgulanması, ötekilerin olumsuz olarak düşünülmesini sağlayarak ötekiler hakkındaki önyargıları kalıplaştırır ve nihayetinde onları kolektif bilincin parçası hâline getirir (Uluoğlu, 2018: 112). Dolayısıyla her toplum veya siyasal varlık, kendi kimlik alanının sınırlarını belirleyebilmek için biz ve öteki ikiliğini yaratma ihtiyacı içindedir. Geleneksel toplum hayatında çeşitli imgelerle var olan ötekileştirme, modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha sistematik bir hâle bürünür. Esasen modern ulus-devletlerin yeni kimlik inşasında öne çıkan unsurlarından olan ötekileştirme, millî kimliğe karşıt bir kurum, figür veya grup koyarak kimliği meşru hâle getirme şeklinde tezahür eder (Aydın, 2009: 661-662).

Aynı şekilde yeni bir paradigma düzleminde ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin yeni kimlik kurgusunda da tıpkı diğer modern devletlerde olduğu gibi, ötekilerin yaratılması kaçınılmaz bir durumdur. Marksist-Leninist ideolojinin referansında Sovyet iktidarı, kimi grup veya kişileri düşman olarak tanımlar ve toplumsal kimlik değerlerinin karşısı olarak konumlandırır. Yakın geçmişin ve eski sömürgeci imparatorluğun işbirlikçileri şeklinde tarif edilen kişi ve gruplar, gerçek veya kurgusal söylemler neticesinde ötekileştirilir. Diğer bir ifadeyle totaliter devlet yapısının müdahaleci ve kontrolcü tavrıyla eski kimlik bileşenlerini reddeder ve yeni ötekiler yaratır.

Yaratılan ötekilerin geniş halk kitleleri tarafından içselleştirilmesinde muhtelif metotlara başvurulur. Kitlelere politik bilinç kazandırılmasında ve bu bilincin yapı taşlarından ötekilere dair kalıpların benimsetilmesinde işlevsellik sağlayan poster, gazete, sinema, tiyatro vb. propaganda aracı olarak kullanılır (Khalid, 2011: 80). Diğer yandan Marksist ideolojinin ve siyasal iktidarın ürettiği öteki imgesinin popülerleşmesini sağlayan en güçlü propaganda araçlarından birini de folklor teşkil eder. Kimi zaman yapay folklor ürünleri icat edilerek, kimi zaman da mevcut stereotiplerle örülü folklor ürünlerini kullanarak kolektif bilincin oluşması sağlanır. Nitekim okuryazarlığın sınırlı ve sözlü kültürün egemen olduğu toplumlarda folklor, parti propagandasının etkili bir biçimde iletildiği elverişli bir zemin olarak belirir. Esasen sosyalist edebiyat kanonu/parti edebiyatı anlayışının farklı bir cephesi olarak da değerlendirilebilecek bu durum, folklorun politikleşmesine yol açar. Diğer yandan ulusların kolektif bellek ve heyecan kaynağı niteliğindeki folklorik eserler, sosyalist kimliği mümkün kılacak kültürel anlatıların bir türü olarak kabul edilmesiyle birlikte Sovyet kültür politikalarının önemli bir ögesi hâline gelir.

Sovyetler Birliği'ne bağlı Kırgızistan'da folklorun ötekileştirme politikasının aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Sovyet öncesi Kırgız toplumunda kültürel açıdan türdeş bir toplum yaratmaya ilişkin siyasi veya merkezî bir çaba söz konusu değildir. Fakat bütün kurumlarıyla modern siyasi örgütlenmeye sahip Sovyetler Birliği'nde sosyalist kültürü benimsemiş türdeş bir toplum tahayyülü vardır. Bu makalede yeni bir kimlik kurgusu bağlamında Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'daki folklor ürünlerinin ötekileştirme aracı olarak kullanımı tartışılacaktır. Buradaki amaç, üretilen imgelerin gerçekliğini tespit veya tartışmak değil, folklorun ideolojik bir aygıtı dönüştüğü bu dönemde iç düşman olarak nitelendirilen gruplara yönelik sürdürülen ötekileştirme politikasındaki yerinin belirlenmesidir. Bu politikanın atasözü, fıkra, akın şiiri vb. folklor ürünleri üzerinden okunması, Sovyetler Birliği'nin kimlik siyaseti ile birlikte ateizm ve kolektivizasyon uygulamalarının anlaşılmasında önemli veriler sağlayacaktır. Aynı zamanda folklor ve iktidar ilişkisinin farklı bir vechesini sunması bakımından önem arz etmektedir.

Yeni Kimlik, Yeni Folklor ve Ötekiler

Totaliter bir yapıya dayanan ve mutlak iktidarın tek parti üzerinde toplandığı yönetim modeline sahip Sovyetler Birliği'nde yeni ideolojik ilkelerin kitleler arasında kök salması ve ideolojik hegemonyanın kurulması öncelikli meselelerden biridir. Nitekim her kurucu iktidar, toplumda meşruiyetini sağlamanın yollarını aramak zorundadır. Meşruiyetin sağlanmasında ideoloji, son derece işlevsel bir araç olarak belirir. Zira "ideoloji, toplumsal iktidarın toplumu şekillendirmesi, toplumun da siyasal iktidarı değerlendirebilmesi açısından objektif kriterler sağlayan en önemli meşruiyet aracıdır" (Çetin, 2001: 99). Aynı zamanda ideoloji aracılığıyla sağlanan meşruiyet, siyasal iktidarın toplumun inşasında kullandığı dilin, yaratmak istediği sembolik/mitolojik evrenin ve toplumsal hiyerarşinin temel kaynağını teşkil eder (Çetin, 2001: 72).

Sovyetler Birliği'nde yeni bir kimlik kurgusu çabasıyla toplumu bütüncül biçimde yeniden inşa gayreti, kurucu meşruiyet iktidar yapısının özelliklerini yansıtır. Totaliter devlet yapısının bütüncül yaklaşımı, izlenen politikaların toplum nezdinde haklılaştırılmasını da gerektirir (Çetin, 2001: 73). Bu amaçla ilk olarak devrimin coşkusu içinde, Sovyet yaşam tarzını ve kültürünü aksettiren mitler, ritüeller, semboller icat edilir. Böylelikle yeni hayat tarzının değerlerinden beslenen toplumsal ve kültürel yapının kurulması öngörülür (Stites, 2011). Diğer yandan üretilen kahramanların karşıtları olarak ötekilerin kurgulanması da meşruiyetin sağlanmasında başvurulan yollardan biridir. Zira meşruiyetin en önemli aracı toplumsal ve siyasal iktidar için ortak düşmanlar yaratmaktır (Çetin, 2001: 79).

Biz ve öteki ikiliğinin içeriklerinin belirlenmesi veya tekrar üretilmesi, toplumsal kriz ortamlarında, özellikle savaş ve devrim gibi siyasal değişiklikleri zorlayan, toplumsal ilişki biçimlerini değiştiren durumlarda daha güçlü bir biçimde tezahür eder. Toplumsal dönüşümün hızlı bir şekilde yaşandığı bu dönemde, dış düşman olarak görülen ötekilerin yanında, biz grubuna benzeyen, fakat biz grubuna dâhil olmayan iç düşman yaratımıyla ilgili bir çabanın da olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar, aynı ortamda yaşamalarına rağmen, dış düşmanlardan daha tehlikeli kabul edilirler. Toplumdaki ötekilerle mücadele edebilmek için öncelikle nefret söylemine başvurulur, daha sonra ötekilerin farklılığını daha keskin bir şekilde vurgulayan ifşaatlar, eylemler ön plana çıkarılır (Tuğrul, 2016: 75). Ötekilerin ilan edilmesiyle birlikte, üretilen nefret söylemindeki öteki imgesi, çeşitli ideolojik aygıtlarla toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılır. Totaliter devletlerdeki partilerin işlevleri arasında kitlelerin siyasallaştırılmasını, sistemin bir parçası hâline getirilmesini ve inançlarının değiştirilmesini aktaran Linz, bunu da propaganda, eğitim ve zor kullanımının karışımıyla sağladıklarını belirtir (Linz, 2017: 68).

1917 Ekim Devrimi'nin ardından yeni bir toplum tahayyülü ile ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nde de yeni ötekilerin yaratılması kaçınılmazdır. Sovyet siyasal yönetiminin kurgulamak istediği öteki imajı, aslında Sovyet

kimliğinin ve kitle kültürünün inşasına yardım etmektir. Çünkü biz kümesini belirleyen bir anlamda farklı olanı vurgulamaktır. Öte yandan kimliğin bileşeni hâline getirilmek istenen unsur, toplumun büyük çoğunluğunca benimsenen kolektif değerlerin, ortak referans niteliğine kavuşmasına bağlıdır. Bu bağlamda ötekiler yaratılır ve tanımlanır. Dönemin öteki siyaseti, her ne kadar devrimin ilk yıllarından itibaren belirginleşmeye başlasa da esas olarak Kültür devrimi (1928-1932) ile Kolektifleştirme yıllarında (1929-1933) daha yoğun bir şekilde gerçekleşir. Zira söz konusu Stalinist politikaların hayata geçirildiği, sosyalist düzenin farklı yönleriyle tesis edilmeye çalışıldığı bu dönemde, sistematik bir biçimde yeni ötekiler üretilir. Önceki yıllarda yalnızca oy hakkından mahrum etme şeklinde seyreden ötekilerin toplum dışına itilmesi politikası, daha sonraki yıllarda eğitim, çalışma, sosyal güvenlik gibi alanlara yayılır (Alexopoulos, 2003: 28-29). Özellikle kapitalizmin kırsal hayattaki yerel temsilcileri şeklinde nitelendirilen zengin köylüler, kolektifleştirme yıllarında en önemli düşmanlar olarak algılanır. Aynı şekilde rejimin resmî ateizm politikası çevresinde din adamlarına yönelik saldırılar başlatılır. Rejim tarafından binlerce köylü, “kulak”, “rahip” “molla” şeklinde damgalanarak tasfiye edilir. Ötekileştirme sürecinin ilk adımını yeni kelimelerin türetilmesi oluşturur. Bazı kelimelerin anlam dünyasını rejim yararına değiştirilerek yeni sözlükler hazırlanır. Sovyet dönemindeki olayları, kişileri, nesnelere tanımlayan sovyetizmler içinde ötekiler de bulunmaktadır. Zengin köylüler için *kulak*, tüccarlarla ilgili *kupçik*, dinî inanca sahip kimseler için *slujitel kul'ta* gibi kelimeler yaygın olarak kullanılmaya başlanır (Saraç, 2019: 24-27). Yeni kelimelerin türetilmesi yoluyla kitleler arasında ötekilerin tanınırlığı artırılır. Aynı şekilde devrim karşıtı, halk düşmanı olarak gösterilenler arasında, müteakip yıllarda ateizm ve kolektifleştirme politikalarının merkezini oluşturan din adamları ve zengin köylüler ön plana çıkarılır. Artık onlar genellikle “*mazinin insanları*” olarak anılmışlardır:

“Bir zamanlar önemli olan ancak artık hiçbir değeri olmayan mazinin insanları olarak alaya alındılar. Marksist olan Bolşevikler dini halkın ahyonu olarak reddettiklerinden ve kiliseleri eski düzenin gerici destekleri olarak gördüklerinden papazlar baskı altına alındı. 1922 yılında kiliseleri sahip olduğu kıymetli eşyalardan arındırma kampanyası sırasında kiliseler kapatıldı ve binlerce papaz tutuklandı ya da kurşuna dizildi. Toplumsal kimlik yeni devlette politize oldu. Yöneticiler, burjuvazi, soylular ve din adamları için kaba, aşağılayıcı ifadeler kullandıklarından kimileri proleter görünmek ve baskıdan kurtulmak için evraklarını, giysilerini ve hatta tavırlarını bile değiştirerek yeni kimlikler edinmenin yollarını aradı” (Stites ve Evtuhov 2018: 357).

Yaratılan ötekilerle ilgili nefret söyleminin kökleşmesi ve kitleler arasında benimsenmesi de birtakım ideolojik aygıtlar ve propaganda pratikleri sayesinde gerçekleştirilir. Zira Sovyetler Birliği her ne kadar zor kullanımı da bir metot olarak benimsemiş olsa da tıpkı diğer çağdaş devletler gibi kitlelerin katılımını önemseyen bir yönetim anlayışına sahiptir (Kaşıkçı, 2017: 109). Buna göre kitle seferberliği ve politik bilinçlenme amacıyla yararlandıkları modern devlet pratiklerinden biri de

propagandadır. Yeni düzenin kurulmasında ve toplum inşasında sürdürülen sanayileşme, kolektifleştirme uygulamalarına toplumsal destek, oldukça güçlü propaganda tekniklerinin yardımıyla sağlanır (Hoffman, 2011: 181-224). Sovyetler Birliği de modern devletlerin kitlelerin seferber edilmesinde kullandıkları en önemli pratiklerinden propagandayı en güçlü bir şekilde kullanan devletlerden biri olarak temayüz etmiştir (Kenez, 1985).

19. yüzyılda Avrupa'da ulus, millet, halk tartışmaları içerisinde ortaya çıkan folklor disiplini, milliyetçilik hareketlerini besleyerek kültürel anlatıların ve sembollerin ulus inşasında araçsallaştırdığı bir alana dönüşmüştür.¹ Bu eğilim, müteakip yüzyılda da devam eder. Örneğin Nazi Almanya'sında folklor, Aryanların ırksal üstünlüğüne ve koyu bir anti-semitizme dayanan rejimin ideolojisinin meşruiyetini sağlama işlevindedir. Bilinçli bir şekilde ideolojik bir dil yaratan Naziler, bu dil vasıtasıyla *Yahudileri* ve diğer grupları düşmanlaştırmaya/ötekileştirmeye çalışırlar. Folklor ürünleri de bu ideolojik dilin toplumda yaygınlaşmasını sağlar. Bu amaç doğrultusunda yayımlanan atasözü kitaplarında Yahudi karşıtlığıyla ilgili kurgulanan birçok atasözü metnine yer verilir (Mieder, 1982).

Sovyet yönetiminin işlevsel olarak kullandığı propaganda araçlarından biri de folklorlardır. Folklor, yeni siyasal yapının meşrulaştırılmasından başka, rejimin kutsallarının üretildiği güçlü bir aygıt dönüşür. Folklor ürünlerinin anonim karakteri sayesinde kolayca tahrif edilebilmesi, parti ilkelerinin geniş toplum kesimleri arasında basit bir dil ve anlaşılır bir biçimde iletebilmesi, folklorun politikleşmesine zemin hazırlar (Kalenderoğlu, 2008: 15). Bu amaçlar etrafında bir Sovyet folkloru oluşturmak niyeti ile muhtevası Sovyet değerlerinden oluşan yapay folklor ürünleri üretilir veya rejimin görüşleriyle paralellik gösteren geleneksel folklor ürünleri yaygınlaştırılmaya çalışılır. Başka bir ifadeyle sınıf çatışmasını, devrim coşkusu telkin eden, sosyalist düzeni öven, kısaca Bolşevik dilini yansıtan Sovyet folkloru yaratılır. Özellikle Stalin döneminde kişi kültürünü beslemek amacıyla icat edilen masal, destan, şiir türündeki folklor ürünleri bu amaca yöneliktir (Miller, 1990; Çeribaş, 2021: 96-97).

Sovyet iktidarı, kendi ideolojik amaçları çerçevesinde tarihi deforme etmiş, geleneksel folklor ürünlerini de propaganda vasıtası olarak kullanmıştır. Değişik topluluklara ait folklor ürünleri, hâlihazırdaki sosyalist toplum kurgusuna hizmet edebileceği, toplum mühendisliğine uygun araca dönüşebildiği ölçüde değerlidir. Gelenekte var olan kahraman veya anlatı, sosyalist bellek ve kültür inşasında, Sovyet ideolojisinin meşruiyetinin sağlanmasında işlevsel bir araç niteliğindedir. Dolayısıyla şekil açısından geleneksel, içerik açısından sosyalist folklor ürünleri üretilir. Halk sanatkârlarından seküler dünyanın ürünlerini dillendirmeleri istenir. Bunun

¹ 19. yüzyılda Avrupa'daki romantik milliyetçilik hareketleri ile folklor arasındaki ilişki hakkında bk. *Folklore And Nationalism in Europe During The Long Nineteenth Century*. T. Baycroft and D. Hopkin (eds.) Leiden and Boston: Brill.

sonucunda folklor, ideolojik bir aygıt olarak biz ve öteki kalıplarını da üretmekte ve beslemektedir.

Sovyet kimliği inşası kapsamında izlenen folklor politikaları, Temur'un (2018) da gösterdiği gibi "*derleme, propaganda için yapay folklor üretimi (fakelore, pseudofolklore), folklor ürünleri üzerinden mikro kimlikler tanımlama, derlenen ürünlerden Bolşevik ideolojisine aykırı unsurları ayıklama, geleneksel folklor ürünlerinde Bolşevik ideolojiyle uyuşan kısmını yaygınlaştırma, folklor ürünlerinin icracılarını propaganda için destekleme ve teşvik çalışmaları*" şeklinde yürütülmüştür. Dikkat edileceği üzere, her şeyden önce, rejimin kutsallarını ve değerlerini aksettiren folklorun tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Bu folklor ürünlerinde işlenen ötekiler, dış düşmanlardan ayrı olarak, Sovyet vatanında yaşayan, sistemin düşmanı kabul edilen Sovyet ötekileridir. Bilhassa eski, geçmişin kalıntıları şeklinde vasıflandırılan din adamları ve aristokratlar, nefret söyleminin esas hedefi olmuşlardır.

İç düşmanlar, ötekiler şeklinde adlandırılan kişi ve gruplar için uygulanan ifşa siyaseti, daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen kolektifleştirme ve sınıf mücadelesi döneminin zihinsel altyapısını belirleyen bir süreç olarak değerlendirilebilir. Stalin terörünün zirveye ulaştığı bu dönemde rejim düşmanı, hain, öteki olarak ifade edilen kişilere uygulanan baskı politikasının ideolojik payandalarından birini folklor teşkil eder. Sovyet yönetiminin sınıf savaşında halka sınıf bilinci kazandıran halk edebiyatı ürünlerinde Ekim Devrimi, Komünist Parti, özgürlük, sınıf mücadelesi, kadınların özgürlüğü gibi temalar sıklıkla işlenir (Taştemiroy, 1973: 615).

Sovyetler Birliği'ne bağlı Kırgızistan'da merkezî kültür ve kimlik politikalarının yansımaları folklor ürünleri üzerinden takip edilebilir. Bu dönemde Kırgızistan'da yürütülen folklor faaliyetleri, rejimin Sovyet folkloru anlayışına bağlıdır. Stalin döneminde gelişme kaydeden Sovyet folklor çalışmaları, biçim olarak millî, içerik olarak sosyalist prensibine dayanır. Bu terim devrimden sonra yeni düzeni, Sovyet değer ve sembollerini, sosyo-politik düzlemde hayata geçirilen politikaları yücelten bir görünüm sergiler (Temur, 2011: 96).² Aynı zamanda siyasal iktidarın ötekilere karşı ürettiği tehdit algısı, folklor ürünleriyle de pekiştirilir. Bu dönemde yayımlanan eserler gözden geçirildiğinde, özellikle din adamlarına

² Sovyetler Birliği döneminde uygulanan kültür politikaları, Çarlık dönemindeki dil ve kültür politikalarının devamı niteliğindedir. Nitekim Çarlık dönemindeki Türklük bilimi araştırmalarının temel gayesi, Türk topluluklarını Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmaktır. N.İ. İl'minskiy tarafından sistemleştirilen dil ve eğitim politikalarının, küçük değişikliklerle Sovyetler Birliği döneminde sürdürüldüğünü, Stalin dönemindeki milliyetler politikasının da aynı amacı gözettiğini söylemek mümkündür. Her iki dönemin esas gayesi, yeni ulusal kimlikler icat edilerek Türk topluluklarının tarihi, dil, edebiyat yönünden ayrışmasını sağlamaktır. Bu politikaların bir cephesini de millî kimlikleri besleyen folklor ürünleri teşkil etmektedir. Dolayısıyla Türk topluluklarında yürütülen Sovyet folklor faaliyetlerini bu perspektifle değerlendirmek gerekir (Aça, 2004: 27-42).

(moldo) ve yerel beylere (manap, bay) yönelik nefret söyleminin hâkim olduğu fark edilir.

Sovyet ideolojisinin kurucu değerlerinin yaygınlaştırılmasında folklor ürünlerini yaratan ve aktaran anlatıcıların önemli rolü bulunmaktadır. Bu dönemde ideolojik söylemdeki öteki imgesinin yaygınlaşmasını sağlayan sanatkârlar, âdeta rejimin sözcüleri olarak tanınmaya başlamışlardır. Çeşitli kurumlar aracılığıyla halk sanatkârları üzerinde politik patronaj tesis eden Sovyet iktidarı, farklı yıllarda icra edilen kurultaylar aracılığıyla da halk şairlerini rejimin istekleri doğrultusunda eser üretmelerini teşvik etmektedir. Örneğin 1928 yılında Azerbaycan'da düzenlenen I. Âşıklar Kurultayı'nda "büyük tebligatçı" olarak nitelendirilen âşıkların din ve din adamlarının ötekileştirilmesi politikasında istifade edilebilecek güzel bir vasıta olduklarına, halk arasında sosyalist değerleri "tebliğ" vazifesinde kullanılacaklarına dair görüşler dile getirilir (Akman, 2008: 180-182). Kimi zaman da çeşitli resmi görevlilerin marifetiyle halk şairlerinin eserleri, ideolojik esaslara uygun bir kalıba sokulur.³ Sovyet Kırgızistanı'nda da bu sürecin yansımaları Kırgız akınları üzerinden okunabilir. Sovyet Devleti'nin ilk yıllarından itibaren akınlar, Sovyet ideolojisine hizmet eden halk şairlerine dönüşmüşlerdir (Orozobayev, 2019: 159). Bu anlatıcıların ürünlerinde, Sovyet ötekileriyle ilgili pejoratif nitelikli unsurlara rastlanmaktadır. "Demokrat akın" olarak kabul edilen Toktogul, Togolok Moldo, Barpı gibi Kırgız akınlarına sosyalist toplumu inşa etme sürecinde önemli işlevler atfedildiğini ve sistematik ötekileştirme politikasında da söz konusu şairlerin şiirlerinden yararlandığını söylemek mümkündür. Zira halkın saygı duyduğu akınlık geleneği vasıtasıyla geleneksel değerler eleştirilir, özellikle din adamları ve zenginler yerilir. Bu tür konular, demokrat akınların eserlerinde hâkim temalar olarak belirir. Bu akınlara ait şiirlerin, her ne kadar geleneksel formda söylenmiş olsalar da içerik açısından sosyalist gerçekçi anlayışa bağlı olduğu hemen fark edilir. Söz konusu dönemde akınların rejimin aktif destekçileri hâline geldiğini, şiirlerinin de ajitasyon niteliğine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla sanatkârların gerek ideolojik hegemonyanın tesisinde gerekse iktidarın temel ilkelerinin meşruiyetinin sağlanmasında önemli işlevler üstlendikleri, hatta yarı organik aydın kimliğine büründükleri söylenebilir.

³ Bu "uygunlaştırma" çalışması için şu antoloji zikredilebilir. Ekim Devrimi'nin 20. yılı için 1937 yılında hazırlanan ve Sovyet folklorunun ilk antolojisi vasfını taşıyan "Tvorchestvo Narodov SSSR" adlı eserde, çeşitli topluluklara mensup halk şairlerinin Sovyet ideolojisini işleyen, devrim liderlerini yücelten farklı türlerdeki şiirleri yer alır. Sovyet folklor anlayışını derinden etkileyen M. Gorki'nin de arasında bulunduğu yayın kurulunun hazırladığı antolojide, ülkenin dört bir yanından seçilen ve "günümüz folklor" örnekleri olarak nitelendirilen sözlü edebiyat metinlerine yer verilir. Antoloji, Rusça olarak yayımlanır. Fakat metinlerin tercüme edilirken editör kurulu ve tercümanların çeşitli ideolojik müdahalelerine maruz kaldığı, orijinal metin ile tercüme metin arasında ciddi ölçüde farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. (Zemskova 2018).

Kırgız folklorunda Sovyet ötekilerine ilişkin imajın zenginleşmesini sağlayan sanatkarlar arasında “kuudul”lar da bulunmaktadır. Genellikle komedyen, söz ustası, mizahçı (İsmailova, 2005: 36-39; Karadavut 2006) şeklinde tanımlanan kuudulların ürünleri, Kırgız mizahının aksettği metinler olarak bilinmektedir. Fıkra türüne oldukça yakın bir görünüm sergileyen bu ürünlerde, mizah ve eleştiri bir arada bulunmaktadır. Kuudullar güldürücü kimlikleri sayesinde Sovyet öteki imgesinin yaygınlaştırılmasında önemli rol oynarlar. Kuudulların icralarındaki metinler dikkatle incelendiğinde var olan dinsel otoriteye karşı yıkıcı, tahripkâr tavır dikkati çeker. Şeyh, hoca, molla gibi dinsel otoriteye ait kişiler en büyük düşman addedildiği görülür. Bu sebeple bu tür metinler, Sovyet öteki imgesini aksettiren metinlerdir.

Öte yandan halk edebiyatında protesto işlevini üstlenen fıkra türünde de birçok kurum, kişi ve olay satirik bir dille hicvedilir. Kırgız mizahî anlatmalarında da din adamlarına ve dinî inançlara yönelik güçlü bir eleştirinin varlığı söz konusudur. Hatta kuudulların karakteristik özelliklerinden birinin bilimsel bilinç düzeyinde olmamakla birlikte ateist görüşleri olduğu ifade edilir (Kebekova, 1988: 372). Diğer yandan Sovyet döneminde kuudulların Sovyet politikalarına destek verdikleri, “sınıf düşmanlarının gerçek yüzlerini” gözler önüne serdikleri belirtilir. Örneğin, Sovyet döneminde yaşayan Beknazar kuudul, din adamlarına yönelik sert tutumuyla tanınmaktadır.⁴ Esasen halk edebiyatı ürünlerindeki toplumsal aksaklıkları eleştiren tavrın, kuudul metinlerine de yansıdığı, bunun folklorun karakteristik özelliği olarak da izah etmek mümkündür. Fakat Sovyet yönetiminin bu aksaklıkları hicveden, alaya alan metinleri, kendi ötekileştirme propagandası doğrultusunda işlevsel olarak kullandığı da söylenebilir. Zira kuudullara yer verilen eserlerde onların hoca, molla, şeyh gibi din adamlarının amansız düşmanları olduğu vurgulanır. Temel kaygı, yerelde çeşitli kimlikler üzerinde toplanan iktidar odaklarının ortadan kaldırılmasıdır. Dinî otorite alanlarını hedef alan mizahi anlatılar aracılığıyla hem yerel iktidarın gücü sınırlandırılmakta hem de halkın gözünden bu iktidar sahipleri marjinal, öteki konumuna indirgenmektedir. Buna göre mizahi birikim öteki imgesinin güçlenmesinde oldukça yararlı bir kaynak niteliğindedir. Bu metinlerin üretildiği muhit, geleneksel alan olsa da Sovyet propaganda aygıtları, kendi fikirlerinin kalıcılaşması adına alışlagelmiş metinleri de kullanmaktan çekinmez. Nitekim mizahi metinlerdeki olumlu-olumsuz tiplerin çatışma alanı üzerinden verilen mesajlar, yapılmak istenen telkin kendisini hemen belli eder. Din adamlarının ahlaksız, para düşkünü, hırsız, açgözlü olarak tasvir edilmesi, bu tarz metinlerde hayli fazladır.

⁴ Beknazar kuudul, din adamlarından nefret etmektedir. Vasiyetinde “dünyada bir sahtekâr var, o molladır, hiç kimse ona inanmasın, onun istediği ölüm, cenaze, para” isteğini dile getirir. Hatta mezarının hocaların bulunduğu mezarlığa gömülmemesini ister (Kebekova, 1988: 446).

Büyük Düşman Moldo

“Sovyet iktidarı, geçmiş belleği zihinlerden silebilmek için mevcut mitolojik imgeleri yerinden ederek kendi mitolojisini yaratır. Planlanan yeni evrenin yaratılmasındaki en büyük engeli ise din teşkil etmektedir” (Saraç, 2019: 33). Açık bir şekilde ateizm politikasını savunan Sovyetler Birliği, özellikle Stalinist dönemde Marksist Leninist ideolojinin referansında din karşıtı politikaları hayata geçirir. Bu politikaların nihai amacı, siyasal ve toplumsal alandan dinlere dair her türlü kalıntının silinmesi, tamamıyla seküler bir toplum yaratmaktır. Buna göre geleneksel alışkanlıklarından arındırılmış, sosyalist değerlere bağlı yeni bir siyasal toplum tesis edilmeye çalışılır. Büyük toplumsal dönüşümlerin, zihniyet değişikliklerinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve yaratılan değerlerin hâkimiyet kazanması için radikal politikalar takip edilir. Diğer bir ifadeyle din karşıtlığının toplumsal zeminde karşılık bulması ve kimlik bileşenin ayırıcı unsuru hâle gelmesi gerekmektedir. Aynı zamanda resmî ideolojinin âdeta yeni bir din gibi, Sovyet vatandaşlarından benimsenmesi istenir.⁵ Nitekim Khazanov (2008) Marksist Leninizm’in seküler bir din olup olmadığını tartıştığı makalesinde Sovyetler Birliği’nde ideolojik esasların şekillendirdiği ve kutsallıkla örülen yeni bir kutsal düzen inşa edildiğini, çeşitli ritüellerin icra edilerek kutsal şahsiyetleri çağrıştıran bir lider kültü üretildiğini belirtir ve Marksist Leninist ideolojinin seküler bir din karakterine büründüğüne işaret eder. Aynı şekilde ateizm politikasının da bir anlamda Marksist inancın yaratılmasında önemli bir yöntem olduğunu söyler.

Sovyet ateizm politikasının hedefleri doğrultusunda toplumların kolektif belleklerinin yeniden kurgulanabilmesi ve eski değerlerin tahrip edilebilmesi için güçlü bir propaganda mekanizması işletilir. İlk olarak toplumun aidiyet bilincini geliştirdiği dinî kurumların toplumdaki hâkimiyetine müdahale edilerek dinî yapılar yıkılır veya ambar, depo olarak kullanılmaya başlanır. Diğer yandan inancın cisimleştiği mekânların dönüşümü yanında insanların dinî belleklerinin de silinip tamamıyla komünist ilkelere bağlı insanlar yaratılması amacını taşıyan bilişsel alana yönelik propaganda faaliyetleri gerçekleştirilir (Saraç, 2019: 36-46). Aynı zamanda birtakım kuruluş ve yayınlar vasıtasıyla saldırılar yaygınlaştırılır.

⁵ Bağımsızlıktan sonra gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında da Sovyet döneminde Kırgız Türklerinin dini alanına yönelik ideolojik baskılara maruz kaldıkları vurgulanmıştır. Zira eğitim kurumlarında öğrenciler ateist terbiye ile yetiştirilir, özel hayatlarda ibadete ve dinî ritüellere izin verilmez, insanlar sürekli Sovyet iktidarının gözetimi altındadır. Detaylı bilgi için bk. (Ercilasun, 2017). Fakat Sovyet rejiminin din politikalarının bütün Sovyet tarihi boyunca saldırgan bir niteliğe sahip olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Zira II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında, komünist partinin ateizmi yaymaya yönelik faaliyetleri devam etse de dinî alanda SADUM gibi müftülüklerin kurulmasına izin veren reformist adımlar da atılır. Bu konuyla ilgili bk. (Tasar, 2017). Aynı şekilde Türkistan’da yaşayan Türklerin boy mensubiyetine dayalı etnik kimliklerinin geleneksel değerlerle yeniden üretildiğine ve bu değerlerinin Sovyet sistemine uyarlandığına ilişkin görüşler mevcut. Geleneksel değer ve alışkanlıkların Sovyetleştirilmesi ve yeniden üretilmesine dair bk. (Kavuncu, 2017: 186-87).

Militan Dinsizler Birliği kurulur ve (Hoffman, 2018: 62) bu teşekkül Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinde de faaliyet gösterir (Khalid, 2011: 5). Stalin döneminde hayata geçirilen Kültür devrimi, kolektivizasyon politikaları rehberliğinde dinî kurum ve şahsiyetlere yönelik saldırılar sistematik bir hâl alır. Bu dönemde çeşitli periyodiklerde yayımlanan pejoratif metinlere ağırlık verilir. Esasen bu dönemdeki en etkili çalışmalar, ateist görüşleri içeren bu metinlerin üretimidir. Çeşitli periyodikler vasıtasıyla din kurumuna ve din adamlarına yönelik nefret söylemi ve öteki imgesi popülerleştirilir. Rus Çarlığı döneminde misyonerlerin kullandığı tema ve argümanları da benimseyen Sovyet iktidarı (Bryan, 1952: 53), Bezbojnik⁶ gibi ateist içerikli dergilerde yeni hayatın ötekileri olarak değerlendirilen kulaklar, din adamları, casuslar, Troçkistler vb. genellikle "kara kargalar" şeklinde tasvir edilirler (Gill, 2011: 96-97). Bu tür yayınların merkezinde din adamları bulunmaktadır. Çoğunlukla gerici, egoist, riyakâr, dolandırıcı, düzenbaz şeklinde aşağılanırlar. Diğer yandan özellikle karikatürlerde eşek, kurt, tilki gibi resmedilen din adamları, Stalin döneminde sınıf düşmanı olarak damgalanırlar (Bryan, 1992: 128-132).

Sovyet ateizm politikasının önemli öğelerinden biri de din adamlarıyla ilgili mevcut stereotiplerin ideolojik yorumla yeniden üretilmesidir. Geçmişteki öteki algısının muhtevası, farklı etmenlere dayanmaktadır. Bu algıdaki din adamlarına yönelik ifadelerin kökeninde kimi din adamlarının yozlaşmış hareketlerini hicveden tavır ve onların ahlaki yönlerini sorgulama bulunmaktadır. Fakat Sovyet öteki yorumunun arka planında din kurumunu temsil eden kişi ve gruplara yönelik husumet, hasmane tutum yer alır. Böylelikle geçmişte farklı amaçlarla eleştirilen din adamları, Sovyet yorumunda öteki, düşman hâline getirilir ve toplumun kimlik kurgusundan ayrıştırılır.⁷ Diğer Türk topluluklarında da benzer bir durum söz konusudur.⁸

Din adamlarına yönelik öteki imajının yaratılmasında veya tekrar üretilmesinde atasözleri de araç olarak kullanılmıştır. Farklı kaynaklardaki atasözlerinde din adamları çoğunlukla kötü, ahlaksız, açgözlü, sahtekâr olarak tasvir edilirler. Nitekim din adamları hakkında eleştirel bir bakışla söylenen ve hayli sert ifadelerin bulunduğu atasözlerine tesadüf edilir. İlk bakışta bu tür atasözlerin Sovyetler Birliği'nin kültür ve ateizm politikaları

⁶ 1925-1941 yılları arasında yayımlanan Bezbojnik dergisi, en önemli ateist yayın organlarından biridir. Derginin Anti-İslam taktiklerini, temalarını ve metotlarını inceleyen bir çalışma için bk. (Bryan, 1987).

⁷ Bu yöntemin benzeri Nazi Almanya'sında uygulanmıştır. Geçmişte var olan ve Hristiyan inancında öteki olarak konumlandırılan Yahudiler, Naziler tarafından ırk fikrine dayandırılarak yeniden ötekileştirilirler (Klemperer, 2018: 153-154). Aynı şekilde Nasyonal Sosyalistler, çeşitli periyodiklerde Yahudileri fare, asalak, parazit olarak tasvir ederler (Wiedmer, 1999: 11-22).

⁸ Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan'da yayımlanan Nasreddin Hoca fıkralarında da rejimin ateizm politikasının etkileri belirgindir. Nasreddin Hoca fıkraları, rejimin amaçları doğrultusunda işlenir. Tıpkı Kırgız fıkrası tipleri gibi, Nasreddin Hoca da din adamlarını tenkit etmektedir (Fedakar, 2009: 72; Kahhar, 2009: 394).

ekseninde üretilmiş yapay atasözleri olduğu varsayılabilir. Nitekim toplumda belli statüsü bulunan din adamlarının atasözlerinde yozlaşmış bir tip olarak sunulması, resmi ateizm politikasının amaçlarına da son derece elverişli olduğu açıktır. Dolayısıyla toplumda din adamlarının itibarını zedelemek, dine olan ilgiyi sözlü kültür ürünleri aracılığıyla kesmek ve en önemlisi din adamlarını marjinalleştirmek, ideolojik folklor anlayışının amaçlarına son derece uygundur. Kimi atasözleri ateist politikaların sloganları gibidir.

Din elge apiyim/*Din halka afyon.* (Usubbekov, 1982:194)

Tilinde aktık kelmesi bardın/*Dilinde besmelesi olanın*

Dilinde şaytan sözü bar/*Gönlünde şeytanın sözü var* (Usubbekov, 1982:200)

Din adamlarıyla ilgili atasözlerine bakıldığında genellikle olumsuz özelliklerinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Bilhassa din adamlarının paragöz, kendi çıkarları uğruna halkı din ile aldatan kimseler olarak tasvir edildiklerine rastlanır.

At azgını corgo, / *Atın azgını yorga,*

Adam azgını moldo / *İnsanın azgını molla* (Yudahin, 1985a: 26).

Akı tölöböşön / *Hakkını vermezsen*

Moldo üyünö da kirbeyt / *Molla evine bile girmez* (Yudahin, 1985b: 31).

Akırın baskan moldodan saktan / *Ağır yürüyen molladan sakın,*

Ala çapan kocodon saktan / *Ala cübbeli hocadan sakın* (Zakirov, 1981: 60-61).

Eki moldo bir kişi / *İki molla bir kişi,*

Bir moldo carım kişi / *Bir molla yarım kişi.* (Zakirov, 1981: 61).

Moldo'nun seldesi ak, cürögü kara / *Mollanın sarığı ak, yüreği kara* (Usubbekov, 1982: 199).

Açka bolsoñ da azançıdan ümüt etpe./*Aç olsan da müezzinden ümit etme* (Usubbekov, 1982: 193).

Karañğı elge kapır da moldo/*Cahil halka kâfir de molla.*(Yudahin, 1985b: 345).

Sopu sogon cebeyt, cese kabıgñ da koyboyt.

Sofu soğan yemez, yerse kabuğunu bile bırakmaz. (Bogdanova, 1943: 40).

Ölöñdüü cerde ögüz semiret / *Otlu yerde öküz semirir,*

Ölümdüü cerde moldo semiret/ *Ölümlü yerde molla semirir* (Zakirov, 1981: 61).

İslam dini ve din adamlarıyla ilgili atasözlerindeki olumsuz ifadelere Kazak Türklerine ait atasözlerinde de rastlanmaktadır. Yayımlanan birçok atasözünde İslam dini, Tanrı, peygamber ve hocalarla ilgili olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Din adamları genellikle “sahtekâr”, “cahil”, “kurnaz”, “aptal”, “menfaatçi” gibi olumsuz niteliklerle tanıtılır. Kazak atasözleri üzerine geniş bir incelemede bulunan Gürsu (2009: 101-105), söz konusu atasözlerinin Sovyet dönemindeki komünist propagandanın etkisiyle oluşturulduğunu ve suni olarak üretildiğini belirtir. Fakat din ve özellikle din adamlarına yönelik atasözlerinin tamamının Sovyetler Birliği döneminde üretilen yapay folklor

ürünleri olduğu düşüncesi yanıltıcı olabilir. Zira olumsuz ifadelerle tasvir edilen din adamlarıyla ilgili atasözlerinin benzer metinlerine diğer Türk boylarında da rastlanmaktadır. Çobanoğlu'nun (2004: 291) Türk boyları arasındaki paralel atasözlerini tespit ettiği çalışmasında mollalarla ilgili varyantların zenginliği dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Azeri Türklerine ait atasözlerinde sosyalist ideolojinin etkilerini inceleyen Akman (2008) da Çarlık döneminden itibaren mollaların hicvedildiği birçok atasözünün bulunduğunu ifade eder. Bunun yanında Sovyet devrimi öncesi, geleneksel Kırgız folklorunda sahtekâr, yalancı olarak tasvir edilen sahte din adamlarını eleştirmek maksadıyla üretilen geleneksel atasözlerini de gözden uzak tutmamak gerekir. Dolayısıyla din adamlarının yalnızca Sovyet döneminde hicvedildiği ve bunların ateizm politikası çerçevesinde kullanıldığını söylemek yanlış olur. Burada geçmişin yeniden üretilmesi söz konusudur. Sovyet yönetiminin, daha önceki devirlerde bazı din adamlarının yozlaşmış hareketlerine karşı üretilen atasözlerini de kendi ateizm politikasında kullandığını, yeni imajlarla zenginleştirerek popüler kıldığı iddia edilebilir. Öte yandan Sovyet görüşünün en önemli esaslarından biri, Çarlık Rusya dönemindeki yozlaşmış düzendir. Dolayısıyla eski hayat düzeninin otorite sahipleri de bu yozlaşmış, adaletsiz düzenin birinci derecede sorumlusudurlar. Gerek Çarlık Rusya'nın eleştirilmesi gerekse din adamlarının hicvedilmesi işte bu Sovyet perspektifinin değişik alanlardaki tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Kırgız Türkleri arasında mizahî yetenekleriyle ön plana çıkan kuudullar etrafında teşekkül eden güldürücü anlatılarda da din adamlarının kötü karakterli, cimri, riyakâr olarak tasvir edildikleri görülür. Anlatılardaki temel çatışma, olumlu tip olarak sunulan kuudullar ile olumsuz tip olarak yer alan din adamları (moldo, koco, kalpa, eşen) arasında geçmektedir. Her ne kadar dinî otorite temsilcilerinin mizah yoluyla hicvedilmesi gibi de yorumlanabilecek bu durum, esasen din adamlarının öteki konumuna itilmesinde ve onları Sovyet ötekileri grubuna dahil edilmesinde hayli işlevsel olduğu söylenebilir. Zira bu tür anlatılarla ilgili bilgi veren Sovyet yayınları gözden geçirildiğinde kuudulların ateist inançları ekseninde moldo ve zenginlere karşı savaş veren halk sanatçıları olarak tanıtıldığını söylemek mümkündür. Örneğin din adamlarının paraya düşkünlüğünü vurgulayan bir anlatıda, Ramazan ayında iftara davet edilen mollaya Kur'an okuduğu için para verirler, aynı zamanda evine de yemek gönderirler. Kendisine verilen parayı Allah için verilen para olduğu için aldığını söyleyen molla, bayram namazı için kendisine daha az para verildiğinde ise Kur'an okumak istemez. O sırada kuudul Çooşbay: *"Ya Mollam sen Kur'an'ı Allah rızası için okumuyor musun, senin dediğine göre sen ne dersen Allah onu yaparmış, sana iyi para verirsek, bizi cennete gönderiyorsun, para*

vermediğimizde cehenneme gönderiyorsun, Allah'la ikiniz ahbab mısınız” diyerek mollayı susturur (İsmailova, 2005: 203).⁹

Kuudul anlatılarında rastlanılan durumun akın şiirlerinde de varlığı söz konusudur. Zira akınların biyografilerinde ve Çarlık dönemindeki şiirlerinde din adamları imajının oldukça olumsuz olduğu görülür. Elbette Sovyet döneminde bu olumsuz imaj daha da zenginleşir. Dolayısıyla geçmişteki birtakım stereotiplerin referansında yeni ürünler yaratıldığı, Sovyet öteki imgesine de temel teşkil ettiği söylenebilir. Sovyet döneminde eski-yeni hayat mukayese edilirken, özellikle eski, yozlaşmış düzenin temsilcilerinden kabul edilen din adamlarına oldukça sık yer verilir. Örneğin, ünlü akınlardan Togolok Moldo'nun kimi eserlerinde din adamlarıyla ilgili sert ifadeler vardır. “Koconun Añgemesi” adlı şiirinde mollaları, halkı aldatan, emekçi halkın ayağına zincir vuran kişiler olarak gösterir (Moldo, 1953: 12-18). 1922 yılında bir Sovyet okulu açılışı için kaleme aldığı “Alga, Alga” isimli şiirinde ise “eski moldo” olarak tanımladığı din adamları ile yeni hayatın temsilcileri öğretmenleri karşılaştırır ve din adamlarını çocuklara eziyet eden, halkı aldatan kimseler olarak gösterir. Söz konusu şiirinde halkı kandıran, çocuklara eziyet edip “beyşembilik (hediye) alan hocalar, geçmişin kalıntılarıdır. Fakat artık onlar yoktur:

*Emi anday cok,
Mugalimder dos.
Arabızdan ketken
Moldo menen pop.*

.....

*Oy, baldarım,
Eski okuu öçkön.
Ezip moldolor,
Caşındı tökkön
Oşol kezde
Alar da köpkön
Emi celi çıkkın
Pop-moldo düşman*

*Şimdi böyle yok.
Muallimler dost.
Aramızdan gitmiş,
Molla ile papaz.*

*Ey yavrularım,
Eski anlayış bitti.
Ezen mollalar,
Gözyaşını dökmüş.
O zamanda
Onlar da çokmuş.
Şimdi rüzgâr esmiş,
Papaz-molla düşman.*

(Moldo, 1955: 5-7).

Sınıf Düşmanları

Sovyet rejiminin ötekileştirme politikasının en önemli grubu, “kulak” olarak tanımlanan aristokrat ve zenginlerdi. Elbette öncelikli hedeflerin arasında kitlelerin kimliklerinin yeniden inşası için geleneksel otorite kişiliklerinin tasfiye edilmesi gerekmektedir. Esasen Sovyet öteki kurgusunu, özellikle Stalin'in iktidarda olduğu yıllarda izlenen kolektif korku siyasetinin bir parçası şeklinde değerlendirmek mümkündür. Halk düşmanlarını tasfiye hareketlerinin zirveye ulaştığı Repressiya (1937-1938) yıllarında kulakların

⁹ Din adamlarının alaya alınarak hicvedildiği birçok metin Sovyet döneminde yayınlanır. Çoşbay, Kökötöy, Karaçunak, Beknazar, Şarşen gibi kuudullar etrafında anlatılan örnek metinler için bk. (Toktosunov, 1963; Sabır uulu 1987).

ve din adamlarının da içinde yer aldığı iç düşmanları yok etmeye yönelik sert ve acımasız yöntemler icra edilir (Dilek, 2019: 33-34). Şüphesiz yok edilmesi öngörülen iç düşmanlar/ötekiler edebî eserler vasıtasıyla yaygınlaştırılır. Elbette bu edebî eserlere folklor ürünleri de dâhildir. Dolayısıyla söz konusu dönemde yayımlanan ürünlerde sınıf çatışması retoriği hâkim dil olarak kullanılır. Bilhassa eski dönemdeki zengin ve aristokrat sınıfı oluşturan bay ve manaplar ilk hedeflerdir. Bu durumda sınıf çatışması eksenindeki ötekileştirme, esasen kolektivizasyon süreciyle yakından ilişkilidir. Halk dilinin Bolşevik söylem ile birleştirilmesinde folklorun da önemli yeri vardır. Kitlelerin komünist ideoloji etrafında seferber edilmesinin önemli ayaklarından biri de sınıfsal çatışmanın işlenmesidir. Sovyet devletinin ürettiği en önemli öteki grubu için burjuva, aristokrat, zengin sınıfı gösterilebilir. 1930'lu yıllar boyunca sürdürülen kolektifleştirme sürecinde tasfiye edilen iç düşmanların etrafında üretilen öteki imgesi, Sovyet propaganda pratiklerinin başlıca temalarından biridir. Sınıf savaşı olarak nitelendirilen bu dönemde kitleleri mobilize etme gücüne sahip her türlü araç kullanılmış, folklor da bu araçlar içinde yerini almıştır. Özellikle Çarlık geçmişinin kalıntıları, halkı sömüren, onlara zulmeden kişiler olarak tanımlanan kişiler, Sovyet folklorunun da işlenen öteki imgelerindedir. Bu dönemde sınıf düşmanlarının ötekileştirilmesinde yapay folklor ürünleri üretildi. Sovyet folkloristleri sınıf çatışmasının folklor ürünlerinden okunabileceğini ifade ettiler. Nitekim Sovyet folklor anlayışının ilkelerinin belirlenmesinde önemli rol oynayan Y. M. Sokolov'a göre folklor "geçmişin yankısı ve bugünün sesidir, öteden beri sınıf çatışmasının silahı" olmuştur (Miller, 1990: 7). Sovyet folkloru anlayışı çevresinde üretilen Rus masal ve halk şiirlerinde kulaklara oldukça sık yer verilir. Örneğin kırmızı başlıklı kız masalının Sovyet varyantında komsomolka üyesi genç kız rolünde iken, kurt da kulak rolünde kurgulanır (Miller, 1990: 22).

Sovyet Kırgızistan'ında da durum pek farklı değildir.¹⁰ Çarlık dönemindeki baskılar, yerel beylerin yönetimle kurdukları ilişkiler metinlerde işlenir. Zira hatırlanması gereken geçmiş, yönetimin, zalim yerel beylerle iş birliğidir. Sovyet devletinin kuruluş yıllarındaki en önemli adımlardan biri, geleneksel düzeni yıkmak, özellikle Kırgız Türkleri gibi göçebe hayat tarzına sahip toplulukların yerleşik hayata geçmelerini sağlamaktır. Diğer yandan zengin sınıfın etkileri yok etmek için, diğer ülkelerde olduğu gibi sınıf mücadelesini başlatırlar. Geleneksel Kırgız toplumunda zengin tabakayı oluşturan bay ve manaplara karşı halkın desteğini alabilmek için de Sovyet propaganda araçlarını kullanırlar (Mokeyev ve Altımışova 2019: 1081).

Sovyet metinlerinde, Çarlık Rusya dönemi baskı ve zulüm yılları olarak tasvir edilirken, yerel beyler de idarenin işbirlikçileri şeklinde anılırlar. Buradaki en önemli husus, Sovyet devletinin bütün bu yerleşik düzeni, ezen

¹⁰ Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde Türk Dünyasında yürütülen folklor politikaları hakkında bk. (Çeribaş, 2021).

ezilen çatışmasını ortadan kaldırarak fakirlerin lehine mutlu ve adaletli düzen yarattığı mesajıdır. Esasen yeni Sovyet devletinin ideolojik olarak beslendiği bu tür mağduriyetler, müteakip yıllarda propaganda pratiklerinin vazgeçilmez bir parçasına dönüşmüştür. Akınların şiirleri vasıtasıyla da hâkim söylem pekiştirilir.

Kırgız folklorunda ilk olarak atasözleri, sınıf çatışması ekseninde yorumlanır. Kırgız atasözleri üzerine geniş bir incelemede bulunan Zakirov (1972), atasözlerini ideolojik mücadele açısından açıklama eğilimindedir. Marksist düşüncenin sınıf mücadelesi esasına bağlı olarak atasözlerinin sınıflar arasındaki çatışmayı da yansıttığını ifade eden Zakirov; bay, manap ve beylerden oluşan ezen sınıfın, ezilen sınıf üzerindeki baskısını atasözleri üzerinden okunabildiğini, Marksist ideolojinin temel esaslarından sınıfsal mücadelenin izlerini kimi atasözlerinde bulunduğunu iddia eder. Nitekim atasözleriyle ilgili diğer çalışmalarda da sınıf mücadelesini içeren atasözlerine yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla atasözlerinin, Sovyetler Birliği döneminde sınıf çatışmasına örnek niteliğinde malzeme olarak değerlendirildiğini söylenebilir. Bu tür ideolojik yorumun merkezinde sınıf çatışması ve din adamlarıyla ilgili atasözleri yer almaktadır. Usupbekov'un (1982) hazırladığı çalışmada ve Zakirov'un (1972) atasözleriyle ilgili değerlendirmelerinde sınıf çatışmasını vurgulayan Sovyet yaklaşımı belirgindir. Usupbekov'un çalışmasında "Taptık Maanidegi Makaldar" başlığı altındaki bazı atasözleri şu şekildedir:

Baydı eerçigen cardı ölot / *Zengini izleyen fakir ölür* (Usupbekov, 1982: 208).

Cakşı bolsa biyden / *İyi ise beyden*,
Caman bolsa kuldand / *Kötü ise kuldand*. (Zakirov, 1972: 48)

Cardı bayga cetem deyt / *Fakir zengine yeteyim der*,
Bay Kudayga cetem deyt / *Zengin Tanrı'ya yeteyim der* (Usupbekov, 1982: 210).

Kedey menen bay ot bolbos / *Fakir ile zengin arkadaş olmaz*,
Börü menen koy dos bolbos / *Kurt ile koyun dost olmaz*. (Usupbekov, 1982: 214).

Bay menen kedey baş koşpoyt / *Zengin ile fakir evlenmez*. (Usupbekov, 1982: 207).

Cese da may cakşı, cebese da may cakşı / *Yesen de yağ iyidir, yemesen de yağ iyidir*,
Berse da bay cakşı, berbese da bay cakşı *Verse de zengin iyidir, vermese de zengin iyidir*. (Zakirov, 1972: 47).

Bay salık salsa, kul çarık salat / *Zengin vergi koysa, kul çarığını verir* (Bogdanova, 1943: 40).

Yukarıda örnekleri verilen bazı atasözlerinin, Sovyetler Birliği'nin yıkılıp ideolojik baskının ortadan kalmasından sonra yayımlanan eserlerde

ayıklandığı ve bu tür ideolojik ürünlerden temizlendiği anlaşılmaktadır (Koyçumanov, 2001).

Sınıf düşmanlarıyla ilgili üretilen öteki imgesinin toplumda yaygınlaştırılmasında en önemli işlevleri Kırgız akınlarının üstlendiğini söylemek mümkündür. Zira Kırgız akın şiirlerinin başat temalarından biri bay-manapların zalimliği, adaletsizliğidir. Kırgız akınlarının, özellikle Toktogul Satılğanov, Togolok Moldo, Barpı Alıkov gibi Çarlık dönemini de yaşamış akınların biyografilerinin ortak noktası, bay/manapların eziyetlerine maruz kalmalarıdır. Öyle ki, söz konusu akınların hayat hikâyelerinde Çarlık yönetiminin ve yerli iş birlikçi manapların zulmüne maruz kaldıkları, fakirlik içinde hayat sürdürdükleri kaydedilir. Örneğin ünlü akın Toktogul, “beş kaman (domuz)” olarak nitelediği manapların suçlarını dile getirdiği için Sibirya’ya sürgüne gönderilir, Togolok Moldo hakikatleri söylediği için yaşadığı yerden kovulur (Taştemiroy, 1988: 37). Sovyet yayınlarında Çarlık tecrübesi, bay/manap vurgusu oldukça belirgindir. Akınların Çarlık dönemindeki mağduriyetleri, travmatik geçmişleri yeniden inşa edilerek kitlelere aktarılır. Şüphesiz böyle bir yaklaşım, geçmişin yeniden yorumlanması, kolektif belleklerin yeniden inşasını içerir.

Akınların Çarlık dönemindeki tecrübelerinin, Sovyet döneminde ideolojik söylemle de birleşerek tekrar inşa edildiğini, ideolojik temalarla harmanlandığını iddia etmek mümkündür. Esasen bu metinlerin yeni rejimin hâkim söylemiyle örtüşmesi, Sovyet folklor anlayışının temel ilkesidir. Akınların kişisel anlatılarındaki bay/manaplar tarafından yapılan baskı ve travmatik geçmiş, Sovyet döneminde yeniden işlenir. Bu durum, yeni bir kolektif belleğin adımları anlamında da okunabilir. Dolayısıyla kişisel anlatıların akın şiirlerinde işlenmesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Öte yandan bu şiirlerin henüz oluşmakta olan Sovyet mit üretiminin bir parçası olduğu gerçeğini değiştirmez. Zira bu metinler hem Sovyet ötekileştirme politikasında elverişli bir kaynak olarak kullanılmış hem de Sovyet kurucu mitlerinin folklor ürünleri üzerinden meşruiyetini sağlamıştır.

Bu dönemde öteki imgesinin zenginleşmesini sağlayan Sovyet akınları içerisinde ünlü akın, manasçı Togolok Moldo’nun şiirleri örnek verilebilir. Akının Sovyet devletinin ilk yıllarında kaleme aldığı “Özgörüş”, “Manaptardın Zalımdığı”, “Nasıyat”, “Erkindik” gibi şiirleri gerek Sovyet temalarını içermesi gerekse bay-manapların olumsuz vasıflarını vurgulaması bakımından önemli metinler olarak göze çarpar. Özellikle 1922 yılında kaleme aldığı ve 1925 yılında Moskova’da yayımlanan “Nasıyat” isimli şiiri, bay-manapların tasfiye edilme sürecinde kitleleri etkileyen hayli önemli bir eserdir. Togolok Moldo, Kırgız Sovyet folklorunun ilk eserlerinden kabul edilen bu uzun manzumede, sınıf çatışması retoriğini kullanarak kitleleri “ezen, sömürücü” sınıflara karşı harekete geçmeye çağırır. Aslında söz konusu şiirin bay-manapların öteki imgesinin güçlendiren ilk metinlerden biri olduğu da söylenebilir. Togolok Moldo

şiiirinde Çarlık döneminde Kırgız halkının bey ve zenginlerin elinde nasıl sıkıntı çektiklerini aktardıktan sonra, Kırgız halkını sınıf düşmanlarına karşı mücadele etmeye, onlardan intikam almaya teşvik eder (Taştmirov, 1956: 41-45).

*Kedeylerim sözümdü uk,
Özgörüştö alga çık
Bastırbaştan belindi,
Bay-manaptın baarın cık!*

.....
*Zalimlerden öçündü al,
İbarat kılsın artına,
Kantip çıdap cürösün,
Bay-manaptın dartına.*

.....
*Künüñ tuudu kedeyler
Kündön küngö aşasın
Bardık kedey kayrattan,
Bay-manaptı basasın.
Kün körsötkön kedeyge,
Partiya colu çaşasın!
Bay-manaptı cogotup
Okuttuñar cazasın.*

Gariplerim sözümü dinle,
Devrimde öne çık
Sırtını yere getirmeden
Bay-manapların hepsini yık

Zalimlerden öcünü al,
İbret olsun kalanlara,
Nasıl dayanırsın
Bay-manabın derdine.

Gün doğdu garipler,
Günden güne güçlenirsin.
Bütün garipler gayretlenin,
Bay-manabı yeneceksiniz.
Gün gösteren gariplere
Partinin yolu yaşasın
Bay-manabı yok edip
Öğrensinler cezasını.

(Moldo, 1955: 43-52).

Sovyet yıllarında sınıf çatışmasını işleyen akınlardan Abdulkasım Cutakayev de Çarlık döneminde Kırgız halkının bey ve zenginlerin elinden çektiği ezizetleri dile getirir:

*Manap, bay, biy, sot degen
Kedeyge tendik çok degen.
İş başına oturgan
Iyman menen pop degen.
Biy olturup col tapkan,
Manap bayga balaa çok,
Bukaranı ıylatkan,*

.....
*Eldi ayabay kıynaşkan
Biyler cegen paraanı.*

.....
*Biy, starşin zalimdi
Curttan algan alımdı
Manap, bayga kul bolup,
Kedeyler körgön cabırdı.*

Manap, zengin, bey hâkim imiş,
Fakire adalet yokmuş.
Başta oturanlar
İmam ile papaz imiş.
Bey oturup çare bulmuş,
Bey ile zengine bela yok.
Fukarayı ağlatmış.

Halka çok ezizet etmiş,
Biyler yemiş rüşveti.

Bey, çavuş zalimi,
Yurttan almış vergiyi,
Bey ve zengine kul olup
Fakirler görmüş zulmü.

(Bogdanova, 1943: 86-87).

Sonuç

19. yüzyılda romantik milliyetçilik hareketlerini besleyen ve yeni ulus devletlerin inşasında kilit bir rol üstlenen folklor disiplini, 20. yüzyılda da faşist ve komünist devletler tarafından politik bir araç hâline getirilmiştir. Sosyalist ideolojiyi merkeze alarak yeni bir toplum ve insan modeli yaratma amacını taşıyan Sovyetler Birliği'ndeki kimlik inşası, başta aristokrat sınıf ile din adamları olmak üzere geniş bir yelpazedeki yeni ötekiler üzerinden tanımlanır. Elbette yeni toplum tahayyülü için elzem kabul edilip yaratılan öteki imgesinin popüler kılınmasında propaganda mekanizmasına bağlı araçlara ihtiyaç vardır, folklor da bu faaliyetlerin gelenek odaklı en işlevsel olanlarından birini teşkil etmektedir. Ne var ki bu durum, folklorun öteden beri tartışılmalı ideolojik kimliğini daha da pekiştirir. Dolayısıyla Sovyet folklorunun bir yanıyla propaganda mekanizmasının elzem bir parçası, bir yanıyla da kimlik siyasetinin önemli bir bileşeni olarak gelişme kaydettiğini belirtmek gerekir.

Stalin dönemindeki kolektifleştirme ve ateizm politikalarının bir cephesini kulak ve din adamlarının tasfiyesi oluştururken, diğer cephesini bu iç düşmanların öteki imgesi içinde popüler kılmaktır. Sahtekâr, ahlaksız, kurnaz gibi olumsuz özelliklerle muhtelif yayınlarda işlenen ötekiler, toplumun bilinç dünyasında yer edinir. Eski meşruiyet alanlarını reddeden ve değersizleştiren söylemi içeren bu yayınların hem kolektif hafızayı silme hem de siyasal bir kimlik bilinci kazandırma vasıtası olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Sovyet ötekilerine yönelik folklor yoluyla nefret söyleminin yaygınlaştırılması, kitleleri manipüle etme amacından başka geleneksel alanların tahrip edilip yeni insan ve toplum kimliğini pekiştiren stereotiplerle örülü ötekilerin tanıtılmasını hedefler. Bu bakımdan icat edilen veya kurgulanan çok sayıda atasözü, şiir, mizah metninin ideolojik paradigmalara uygun bir şekilde sunulduğunu, aynı şekilde geleneksel veya icat edilen imgelerden yararlanılarak işlendiğini söylemek gerekir. Ötekileştirme siyasetinin birçok yararlı sonucu olmuştur. Öncelikle yeni bir toplum düzeni ve kimlik inşası gayretindeki siyasal otorite, hem tarihsel düzlemdeki kabul ve değerleri olumsuz bir alana indirgeyerek kendi varlığının meşruiyet zeminini elde etmiş, hem de yeni ötekiler icat ederek, toplumsal kimliğin sınırlarını kendi perspektifinden belirlemiştir. Böylece düşmanlaştırılan kurum veya figürler üzerinde yeni kimlik modelinin yaratılmasının önü açılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Kırgız ulusal kimliğinin inşasında Sovyet geçmişinin önemli bir payı bulunmaktadır. Bu husus, kimlik ve öteki imgesiyle ilgili değerlendirmelerde göz önünde tutulması gerekmektedir. Zira Sovyet tecrübesi, bugünkü Sovyet coğrafyasında kurulan ulus devletlerin kimliklerinin oluşumunda son derece önemli tarihsel dönüşüm sürecine tekabül eder. Dolayısıyla siyasi erkin gölgesinde yaratılan Sovyet folklorunun çözümlenmesi, Türk topluluklarının kimlik bilincindeki

değişikliklerinin tespit edilmesinin ötesinde, aynı zamanda günümüz ulus kimliklerinde ötekilerle kurulan ilişkiye dair bilgiler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2004). Ortak Türk kimliğinin yeniden inşası/tanımı ve Türkiye-Azerbaycan-Orta Asya Türk cumhuriyetleri ilişkileri bağlamında Türklük bilimi araştırmalarının rolü. *Kök Araştırmalar*. C.VI, S.1, 27-57.
- Akman, E. (2008). *Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da folklor politikaları ve çalışmaları (1917-1953)*. Ankara: Platin.
- Alexopoulos, G. (2003). *Stalin's outcasts: Aliens, citizens, and the Soviet State, 1926-1936*. Cornell University Press.
- Aydın, S. (2009). Öteki. *Antropoloji Sözlüğü*, 661-663, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Baycroft, T. - D. Hopkin (eds.). (2012). *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. Leiden and Boston: Brill.
- Bogdanova, M. İ. (1943). Kırgız folkloru. *Kırgız edebiyatının öçerkteri*, 1-103, Frunze.
- Bryan, F. (1986) Anti-Islamic propaganda: Bezbozhnik, 1925-35. *Central Asian Survey*, 5 (1), 29-47.
- Bryan, F. E. (1992). *State efforts to undermine religious allegiances: Themes and arguments of anti-Islamic propaganda during the Soviet Period*. Urbana, Illinois.
- Çeribaş, M. (2021). Türk dünyasında halk bilimi çalışmaları. *Halk Bilimi El Kitabı*, (Ed. Mustafa Aça), 4. Basım, 85-112, Ankara: Nobel.
- Çetin, H. (2001). *Siyasal iktidar ve meşruiyet, meşruiyetin tipolojisi, fonksiyonları ve araçları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Dilek, İ. (2019). Türk dünyası edebiyatında repressiya. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (48), 27-82.
- Ercilasun, G. K. (2017). Ateist bir devlette yaşayan din: Sovyet Kırgızistan'ında yaşayan İslam. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 116 (229), 51-70.
- Fedakar, S. (2009). Özbek mizahında Nasrettin Hoca tipi ve fıkraları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX (1), 67-73.
- Gill, G. (2011). The Stalinist culture, 1929-1953. *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. 89-163, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gürsu, U. (2009). Kazak Türkçesi'ndeki ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Hoffmann, D. (2018). *The Stalinist era. (New approaches to European history)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İsmailova, G. (2005). *Kırgız mizahı ve mizah tipleri*. İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Merkezi.
- Kahhar, T. (2009). Nasreddin Hoca fıkralarının toplumsal işlevi ve Özbek basınının üç farklı dönemindeki yansıma özellikleri. *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak Uluslararası Sempozyum, Bildiriler*, 389-398, Ankara: AKM.

- Kalenderoğlu İ. (2008). Sovyetler Birliği döneminde Bolşevik rejimin Türkmen folkloruna etkileri, *Türkbilig*, 16, 113-123.
- Karadavut, Z. (2006). Kırgızlarda Kuudlluk ve Apendi (Nasreddin Hoca). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, 413-433.
- Kaşıkcı, M. V. (2017). Sovyet tecrübesi ve modernite tartışmaları. *Birikim Dergisi*. S. 342-343, 105-120.
- Kavuncu, A. . (2017). Devrimle gelen muhafazakrlık: Sovyet Orta Asyası. *Birikim Dergisi*, S. 342-343, 183-196.
- Kebekova, B. (1988). Kuuduldar. *Akındar ıgarmaılığının Tarihinin Oerkeri*, (Ed. K. Asanaliyev), 365-393, Frunze: İlim.
- Kenez, P. (1985). *The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization 1917-1929*. Cambridge University Press.
- Khalid, A. (2011). *Komnizmden sonra İşlam, Orta Asya'da din ve politika*. (ev.: Aslıhan Tekyıldız), Ankara: Sitare.
- Khazanov, A. M. (2008). Marxism–Leninism as a secular religion. *The Sacred In Twentieth-Century Politics*, (Ed. R. Griffin, R. Mallett, J. Tortorice), Palgrave Macmillan.
- Klemperer, V. (2018). *LTI: Nasyonal sosyalizmin dili*. (ev. T. Bora). İstanbul: İletişim.
- Koyumanov, I. (2001). *Makal-Lakaptar*. El Adabiyatı Seriyası, 10. Tom, Bişkek: şam Basması.
- Linz, J. J. (2017). *Totaliter ve otoriter rejimler*. (ev. E. zbudun). Ankara: Liberte.
- Mieder, W. (1982). Proverbs in Nazi Germany: The promulgation of anti-semitism and stereotypes through folklore. *The Journal of American Folklore*, Vol. 95, No. 378, pp. 435-464.
- Milas, H. (2000). *Türk romanı ve öteki, ulusal kimlikte Yunan imajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Miller, F. (1990). *Folklore for Stalin: Russian folklore and pseudo-folklore of the Stalin era*. New York: Armonk. M.E. Sharpe.
- Moldo, T. (1955). *ıgarmalar*. II. Tom. Frunze: Kırgızstan Mamlekettik Basması.
- Mokeyev, A. - Altımişsova, Z. (2019). Sovyet döneminin ilk yıllarında Kırgızistan'da Mill Özerk Cumhuriyet kurma konusundaki fikr münakaşalar. *Bellekten*, 83 (298), 1081-1096.
- Orozobayev, M. (2019). Kırgızlardaki aşıklık geleneğinin yeniden doğuşu zerine. *Anasay*. S. 7, 157-167.
- Sabır uulu, B. (1987). *El kuuduldarı*, Frunze: Kırgızstan Basması.
- Saraç, H. (2019). *Sovyet propaganda dili (Bir asrı geride bırakan Ekim Devrimi'nin dile getirdikleri)*, İstanbul: Değişim Kitap.
- Stites, R. (2011). *Devrimci hayaller: Rus devriminde deneysel yaşam ve ütopyacı vizyon*. (ev. S. Gürses), İstanbul: Sel.
- Stites, R. - Evtuhov, C. (2018). *1800'den itibaren Rusya tarihi, halklar efsaneler, olaylar, gler*. (ev. A. Cevdet Aşkın). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Tasar, E. (2017). *Soviet and Muslim: The institutionalization of Islam in Central Asia*. New York, NY: Oxford University Press.

- Taştemirov, C. (1956). *Togolok Moldonun ıgarmaılılık colu*. Frunze: Kırgız İlimler Akademiyası.
- Taştemirov, C. (1973). Kırgız elinin Sovettik doordogu ozeki ıgarmalarının ösüü coldoru. *Kırgız Elinin Oozeki ıgarmaılılık Tarihının Oerki*. 609-651, Frunze: İlim.
- Taştemirov, C. (1988). Tökmo akındar. *Akındar ıgarmaılığının Tarihının Oerkeri*. 30-38.
- Temur, N. (2011). *Folklor ve ideoloji: Sovyetler Birliğı döneminde Kırgızistan'da folklor politikaları ve alışmaları 1917-1958*. Ankara: TKAE.
- Temur, N. (2018). Bolşevik ideolojinin yaygınlaştırılmasında ve edebiyatında etkin bir unsur olarak folklor. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 759-775, Ankara.
- Tuğrul, S. (2016). Devrim için ölmek. *Doğu Batı Dergisi, Devrimler I*, S. 78, 51-82.
- Ulağılı, S. (2018). *“Öteki”nin bilimine giriş: İmgebilim*, İstanbul: Motto.
- Usupbekov, Ş. (1982). *Kırgız makal-lakaptarı*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Yudahin, K. K. (1985a). *Kırgızsko-Russkiy slovar*. 1.Kniga. Frunze.
- Yudahin, K. K. (1985b). *Kırgızsko-Russkiy slovar*. 2.Kniga. Frunze.
- Wiedmer, C. (1999). *The claims of memory: Representations of the holocaust in contemporary Germany and France*. Cornell University Press.
- Zakirov, S. (1972). *Kırgız elinin makal, lakaptarı*. Frunze: Mektep Basması.
- Zakirov, S. (1981). *El ıgarmaılığı-El keni*. Frunze: Kırgızstan Basması.
- Zemskova, E. (2018). Soviet folklore as translation project: The case of tvorchestvo narodov SSSR, 1937. *Translation in Russian Contexts: Culture, Politics, Identity*, (Eds. Baer, B.J. Witt, S.). Routledge.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiğı Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşığıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*